

فصلنامه تخصصی علوم سیاسی

سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۹/۱۶

تاریخ تصویب: ۱۳۹۹/۱۲/۲۰

صفحات: ۷۹-۹۴

نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران

بعد از انقلاب اسلامی

مهدی مرادی

دانشجوی دکتری تخصصی، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.

مسعود جعفری نژاد*

استادیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.

احمد آذین

استادیار، گروه روابط بین الملل، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان (خوراسگان)، ایران.

علیرضا گلشنی

دانشیار، گروه علوم سیاسی، واحد شهرضا، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرضا، ایران.

چکیده

حرکت جامعه به سمت توسعه سیاسی و اجتماعی مستلزم وجود یک سری فاکتورهای تاثیرگذار است که از جمله این فاکتورها می‌توان به نقش متغیر سرمایه اجتماعی اشاره نمود. سرمایه اجتماعی که در دهه‌های اخیر بیشتر مورد توجه اندیشمندان و متفکران حوزه علوم اجتماعی قرار گرفته است، مفهومی کلان بوده و دربردارنده ابعاد متعدد اجتماعی همچون اعتماد و مشارکت اجتماعی، هنجارها و وجوه گوناگون پیوندها، همکاری، اعتماد متقابل و ارتباطات میان اعضای یک شبکه است. با توجه به این مهم، تحقیق حاضر به بررسی نقش سرمایه اجتماعی (با سه بعد ساختاری، شناختی و ارتباطی) در توسعه اجتماعی و سیاسی ایران بعد از انقلاب اسلامی پرداخته است. این تحقیق به روش آمیخته (کمی و کیفی) صورت گرفته است و جامعه آماری این پژوهش در بخش کمی شامل ۶۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه شهر تهران در سال ۱۳۹۸ و در فاز کیفی شامل ۱۲ نفر از صاحب نظران مسائل توسعه، استادان دانشگاه بود که با استفاده از تکنیک دلفی فازی اطلاعات آنها گردآوری و تحلیل شد. تکنیک دلفی فازی به عنوان تاییدی بر یافته‌های کمی مورد استفاده قرار گرفت. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد توسعه سیاسی جوامع دانشگاهی بر سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده است. به عبارتی، بین متغیرهای توسعه سیاسی (متغیر وابسته) و سرمایه اجتماعی (متغیر مستقل) همبستگی معناداری وجود دارد. در کل، می‌توان اشاره داشت که ۴۲/۳٪ از تغییرات متغیر وابسته، یعنی توسعه سیاسی (حق رأی و شرکت در

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ ———
انتخابات و اجتماعات) به کمک متغیر مستقل (سرمایه اجتماعی) قابل تبیین است. یافته‌های تکنیک
دلفی فازی حکایت از توافق تقریباً کامل (بالای ۷۰ درصد) خبرگان در مورد تاثیر شاخص‌های سرمایه
اجتماعی بر توسعه سیاسی و اجتماعی در ایران دارد.
واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی، توسعه سیاسی، دانشگاهیان.

مقدمه

«سرمایه اجتماعی» مفهومی است کلان و دربردارنده ابعاد اجتماعی همچون اعتماد و مشارکت
اجتماعی، هنجارها و وجوه گوناگون پیوندها، همکاری، اعتماد متقابل و ارتباطات میان اعضای
یک شبکه است. بنابراین وجود میزانی از سرمایه اجتماعی برای پیشبرد اهداف برنامه توسعه
کشور مؤثر و مفید ارزیابی می‌شود. از سوی دیگر، چنانچه توسعه را به معنای بهبود
استانداردهای زندگی و ارتقای مستمر اعضای کل جامعه به سوی داشتن زندگی بهتر و انسانی‌تر
بدانیم، چه عواملی می‌توانند پیش برنده این خواسته در یک واحد ملی باشند؟ بدیهی است
دستیابی به توسعه، دارا بودن جامعه مدنی قوی، بستر مناسب برای زیست اجتماعی تنها با وجود
سرمایه اجتماعی امکانپذیر است. سرمایه اجتماعی از طریق جریان‌های اطلاع‌رسانی مثل آموزش
مربوط به مشاغل، تبادل عقاید، تبادل اطلاعات هنجارهای مربوط به معاملات در شبکه‌های
اجتماعی، مشارکت‌های مردمی، گروه‌های خودیاری، روحیه جمع‌گرایی در برابر فردگرایی و
نوع‌دوستی شکل می‌گیرند. سرمایه اجتماعی در بین گروه‌های دوستی، همسایگان، هم‌مسلمانان،
هم‌مدرسه‌ای‌ها، اعضای کلوپ‌های ورزشی قابل مشاهده است.

امروزه، علاوه بر سرمایه اقتصادی و انسانی، سرمایه اجتماعی نیز از طریق تشویق افراد به
همکاری و مشارکت در تعاملات اجتماعی در پی حل میزان بیشتری از معضلات موجود در
جامعه سیاسی است تا با فائق آمدن بر کشمکش‌ها حرکت به سمت توسعه سیاسی و اجتماعی را
فراهم سازد تا از رهگذر آن بتوان به توسعه پایدار دست یافت. بدین ترتیب، سرمایه اجتماعی در
چارچوب الگوی نظری کلمن و رابرت پاتنام عبارت است از ارتباطات و شبکه‌های اجتماعی که
می‌توانند به حس همکاری و اطمینان در بین آحاد جامعه منجر شود. بی‌تردید خلق سرمایه
اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی به تقویت بنیان‌های جامعه مدنی می‌انجامد و هزینه انجام
اصلاحات و پیشبرد اهداف توسعه در جامعه هدف را تسهیل می‌کند. زیربنای سیاست اجتماعی
در ایران در پرتو اهداف برنامه پنج‌ساله موجبات شکاف سیاسی و اجتماعی را بوجود آورده و
باعث محرومیت بیشتری برای جامعه ایرانی شده است. به تعبیر رابرت پوتنام، وجود یکسری
ویژگی‌های اجتماعی از جمله اعتماد در هنجارها و شبکه‌ها موجب تسهیل کنش‌های تعاونی
شده و باعث افزایش کارایی جامعه می‌شود. مطالعه بنیادی و اصلی این تحقیق در باب سرمایه

_____ نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ◇

اجتماعی به منظور فعال کردن زمینه‌های توسعه‌یافتگی به بررسی سپهر سیاست و جامعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی معطوف است. میان عناصر و شاخص‌های مهم سرمایه اجتماعی مثل (اعتماد، همکاری، مساعدت، نوع‌دوستی، همدلی، وفاق، صداقت، امانتداری و گذشت، مشارکت) و درجه توسعه‌یافتگی سیاسی و اجتماعی مثل (شاخص سطح اعتماد به دولت و مشارکت مدنی، گسترش نهادهای مدنی از جمله انجمن‌های صنفی، اتحادیه‌ها و جنبش‌های مدنی و فعالیت تعاونی‌ها) در ایران بعد از انقلاب اسلامی رابطه معنادار وجود دارد. ارزش این تحقیق مبتنی بر ارائه مدلی از سرمایه اجتماعی است که با ویژگی‌های همکاری، اعتماد و مساعدت می‌تواند به سامان سیاسی و اجتماعی اثربخش در دستیابی به اهداف توسعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی بیانجامد. بنابراین، سرمایه اجتماعی به تسهیل کنش‌های اجتماعی منجر شده و هزینه تعاملات اجتماعی و سیاسی در رسیدن به اهداف و برنامه‌های توسعه در ایران را تقلیل می‌دهد. از این رو ثبات و انسجام اجتماعی به علاوه همکاری و مشارکت اجتماعی از شروط لازم برای توسعه‌یافتگی به شمار می‌روند و وجود میزانی از سرمایه اجتماعی؛ حفظ و گسترش آن در حوزه برنامه‌ریزی توسعه در ایران بعد از انقلاب اسلامی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. از سوی دیگر و به لحاظ وجوه سلبی توسعه‌یافتگی وجود فضای پرتنش در جامعه به رشد احساس منفی؛ گسترش بزهکاری؛ کاهش امنیت اجتماعی و فقدان سرمایه اجتماعی می‌شود و در نتیجه، با کاهش امنیت اجتماعی آنومی اجتماعی شکل می‌گیرد. گسترش بی‌هنجاری‌ها در جامعه به افزایش پدیده طلاق، سقط‌جنین، اعتیاد، مصرف مواد، ازهم‌گسیختگی زندگی‌های زناشویی، گسترش پورنوگرافی، روابط فرازناشویی و فقدان سلامت اجتماعی می‌انجامد. در واقع، با کاهش شاخص‌های عمده سرمایه اجتماعی مثل نوع‌دوستی، همدلی، وفاق و صداقت، امانتداری و گذشت؛ ساختار اجتماعی تضعیف می‌شود. همچنین، مطالعات مقدماتی حاکی از این واقعیت است که بین سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی و اجتماعی در ایران بعد از انقلاب اسلامی رابطه معنی‌دار مشاهده می‌شود.

روش پژوهش

قلمرو مکانی تحقیق حاضر دانشگاهیان شهر تهران اعم از اساتید و دانشجویان در مقاطع مختلف را شامل می‌شود و قلمرو زمانی تحقیق در بخش کیفی شامل سه دهه اخیر و در بخش کمی به دلیل استفاده از ابزار پرسشنامه محدود به سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۶ است. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشگاهیان شهر تهران است. با توجه به تعداد جامعه آماری این تحقیق که در حدود ۵۰۰ هزار نفر است، حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران که در سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۸۴ نفر تعیین شد، اما با توجه به خواست استاد راهنما این میزان به تعداد

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ ———
۶۰۰ نفر افزایش یافت تا سطح بررسی گستردگی و کیفیت بهتری بیابد. از آنجا که جامعه آماری این تحقیق را جامعه دانشگاهی شهر تهران تشکیل می‌دادند و دارای تعداد نسبتاً بالایی بودند و امکان دسترسی و ارسال پرسشنامه برای همه آن‌ها نبود، ناچار نمونه لازم از بین این جامعه از طریق نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب گردید.

در این پژوهش به منظور آزمون مدل تحقیق، در اجرای پیمایش از ابزار پرسشنامه استاندارد سرمایه اجتماعی (ناهاییت و گوشال، ۱۹۹۸) و پرسشنامه محقق ساخته نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعی- سیاسی استفاده شده است. پرسشنامه سرمایه اجتماعی نهاییت و گوشال^۱ (۱۹۹۸) دارای ۳ بعد ساختاری، ارتباطی و شناختی می‌باشد که هفت خرده مقیاس شبکه‌ها، اعتماد، همکاری، فهم متقابل، روابط، ارزش‌ها، تعهد را مورد بررسی قرار می‌دهد و در ۲۸ گویه تنظیم شده و بر اساس مقیاس پنج گزینه‌ای لیکرت (خیلی موافقم= ۵، موافقم= ۴، نظری ندارم= ۳، مخالفم= ۲ و خیلی مخالفم= ۱) ساخته شده است. روایی و پایایی آلفای کرونباخ گرفته شده این پرسشنامه ۰/۹۳ می‌باشد.

اعتبار قابل قبول در این پرسشنامه، ابتدا طی جلسات متعدد با کمک استاد راهنما به انتخاب معتبرترین شاخص‌های گردآوری شده از بین شاخص‌های حاضر در پرسشنامه‌های موجود و آزمون شده قبلی، اقدام نمودیم. علاوه بر آن، تمامی گویه‌های استخراج شده در اختیار چند تن از اساتید و کارشناسان مرتبط با موضوع مورد مطالعه قرار گرفت. اشتراک نظر آنها بر گویه‌ها، مبنی بر معتبر بودن سنجه مورد نظر بود. پایایی این پرسشنامه در پژوهش مقدماتی بر روی ۳۰ نفر از دانشجویان با آلفای کرونباخ $\alpha = 0.86$ محاسبه گردیده است. با توجه به این‌که معمولاً پایایی فراتر از ۰/۷۰ مطلوب است، می‌توان استنباط کرد که پرسشنامه‌های مورد استفاده در پژوهش، پایایی نسبتاً بالایی دارند.

سرمایه اجتماعی دارای سه بُعد و شاخص اساسی است:

(۱) بعد ساختاری: شامل الگوی پیوندهای میان اعضای گروه و ترکیب سازماندهی این اعضا است. سلسله‌مراتب شبکه، تراکم و میزان همگنی گروه یا اعضای گروه از جمله شاخص‌های عمده بعد ساختاری هستند.

(۲) بعد هنجاری: به کیفیت تعاملات و ارتباطات اعضای درون یک گروه اشاره دارد. در این بعد شاخص‌هایی نظیر اعتماد و ارتباط متقابل مطرح است.

(۳) بعد شناختی: کمتر قابل اندازه‌گیری بوده و می‌توان آن را ارزش‌های مشترک در میان اعضای یک گروه دانست. هنجارها، ارزش‌ها، نگرش، باورها، فرهنگ شهری و سایر در این بعد

^۱. Nahapiet and Ghoshal

_____ نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ◇
 قرار دارند.

جدول ۱-۱: شاخص‌های سرمایه اجتماعی به تفکیک ابعاد ساختاری، شناختی و هنجاری

بعد ساختاری	بعد شناختی	بعد هنجاری
نقش‌ها و قواعد	هنجارها	کیفیت روابط و تعامل اعضا
شبکه‌ها و روابط بین فردی	ارزش‌ها	ارتباط متقابل بین اعضا
رویه‌ها	نگرش‌ها	اعتماد اجتماعی
روابط افقی	باورها	پیوند اجتماعی
روابط عمودی	فرهنگ شهری	-
ایجاد منافع مشترک	همبستگی و انسجام	-
-	همکاری	-

سطوح (طبقه‌بندی) و شاخص‌های سرمایه‌های اجتماعی: سرمایه اجتماعی را در سه سطح خرد، میانی و کلان طبقه‌بندی می‌کنیم. در سطح خرد سرمایه اجتماعی در قالب روابط فردی و شبکه‌های ارتباطی بین افراد و هنجارها و ارزش‌های حاکم بر آنها مورد بررسی قرار می‌گیرد. بر این اساس، سرمایه اجتماعی موضوعاتی چون شدت و کیفیت روابط و تعاملات بین افراد و گروه‌ها، احساس تعهد و اعتماد دو جانبه به هنجارها و ارزش‌های مشترک را شامل شده و به عنوان یک حس تعلق و پیوستگی اجتماعی است. در سطح میانی سرمایه اجتماعی هم جنبه‌هایی از ساخت اجتماعی را داراست و هم‌کش‌های خاص کنشگران را درون سیستم یا ساختار اجتماعی تسهیل می‌کند. این مفهوم ارتباطات افقی و عمودی را شامل می‌شود و سازمان‌ها و روابط بینابینی آنها اعم از باشگاهها، انجمن‌ها، شرکت‌ها، احزاب و NGO ها در زمره آن قرار می‌گیرد. در واقع، سرمایه اجتماعی در روابط اجتماعی و هنجارهای اجتماعی بین گروه‌هایی که کار مشارکتی می‌کنند، وجود دارد. در سطح کلان سرمایه اجتماعی شامل روابط قراردادی و ساختاری نهادهای کلان مانند دولت، حکومت سیاسی و نظام‌های حقوقی و قضایی می‌شود. در این سطح روابط و ساختارهای رسمی مانند قوانین و مقررات حاکمیت سیاسی، میزان مشارکت سیاسی، شکل‌گیری نهادهای سیاسی و اجزای سرمایه اجتماعی را تشکیل می‌دهد. به عبارت دیگر، در سطح کلان با سرمایه اجتماعی ساختاری سر و کار داشته که اعتماد نهادی و اعتماد به حکومت و نیز اعتماد به نظام‌های تخصصی مؤلفه‌های اصلی آن را تشکیل می‌دهند. حال با توجه به این سه سطح، شاخص‌های سرمایه اجتماعی را در هر کدام آن بیان

جدول (۱-۲) شاخص‌های سرمایه اجتماعی به تفکیک سطوح خرد، میانه و

کلان

سطح خرد	سطح میانی	سطح کلان
بیگانگی اجتماعی	تعاملات اظهاری	مشارکت اجتماعی
روابط همسایگی	رضایت اجتماعی	انسجام و همبستگی اجتماعی
روابط محلی	تعهد اجتماعی	وفاق اجتماعی
مشورت و کمک گرفتن از دیگران	هویت جمعی	اعتماد اجتماعی
علاقه به جامعه	احساسات و عواطف مشترک	عدالت اجتماعی
خودیاری	آرامش اجتماعی	برخورد با مخالفان
کمک کردن به دیگران	استبدادگری	پنداشت از دولت
حضور در فعالیت‌های اجتماعی مانند فعالیت در مدرسه، مسجد	دسترسی به اطلاعات	دین و ایمان
فداکاری برای دیگران	عضویت در NGOها و نهادهای مدنی	آگاهی اجتماعی
تعداد دوستان	عضویت در گروه‌های محلی	روابط بین‌نهادی
میزان صداقت فرد	عضویت در نهادهای اجتماعی	نظم اجتماعی
ایمان و تعلقات مذهبی	احساس تعلق	پیشرفت و توسعه اجتماعی
آرامش روحی، روانی و جسمی	اتحاد گروهی و محلی	هویت اجتماعی
احساس مسئولیت	تعاون و همیاری اجتماعی	باورهای اجتماعی
احساس همدردی	مشغولیت اجتماعی	هنجارهای اجتماعی
	انتظارات متقابل	ارزشهای اجتماعی
		آداب و رسوم اجتماعی
		نهادهای مدنی یا NGOها

البته، لازم به ذکر است که سرمایه اجتماعی هنوز هم شاخص‌های فراوانی غیر از این شاخص‌ها دارد که بیان آن در یک پروپوزال امکان‌پذیر نیست. بنابراین، از منظر توسعه پایدار، سرمایه اجتماعی در کنار سایر سرمایه‌ها، جزئی تفکیک‌ناپذیر از مجموعه ثروت هر ملتی است و یکی از عوامل توسعه جوامع به شمار می‌رود. وجود سرمایه اجتماعی به عنوان ساز و کاری برای ارتقای

_____ نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ◇
توسعه بوده و فقدان و فرسایش آن مانعی برای توسعه سیاسی - اجتماعی است.

چهارچوب نظری و پیشینه تحقیق

در جمع‌بندی تحقیقات انجام شده در این حوزه می‌توان به طور خلاصه با تحقیق جعفری (۱۳۸۵) و سردارنیا (۱۳۸۸) در رابطه با سرمایه اجتماعی و حکمرانی، جعفری (۱۳۸۵)، پناهی و خوش فر (۱۳۹۰)، امام جمعه‌زاده و همکاران (۱۳۹۱) و ابراهیمی و همکاران (۱۳۹۲) در مورد سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی اشاره نمود. در کل، بررسی صورت گرفته در مورد تحقیقات انجام شده در این حوزه نشان می‌دهد که به دلیل گستردگی مفهوم سرمایه اجتماعی و همچنین، ابعاد متعدد مفهوم توسعه اجتماعی - سیاسی، تحقیقات قبلی نتوانسته‌اند این دامنه را بطور کامل پوشش بدهند. همچنین، اکثریت تحقیقات انجام شده در این حوزه در قالب تحقیق کیفی انجام شده و از لحاظ زمانی محدود می‌باشند. لذا، در این تحقیق به منظور پر کردن خلأهای پژوهشی ذکر شده، به بررسی جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی در ابعاد سه‌گانه‌ی ارتباطی، شناختی و ساختاری بر توسعه سیاسی به روش آمیخته در سه دهه‌ی پس از وقوع انقلاب اسلامی پرداخته می‌شود. پژوهش حاضر از این جهت جنبه نوآوری و جدید بودن دارد که تمامی ابعاد سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی اجتماعی را در یک تحقیق مورد سنجش قرار می‌دهد و به پرسش‌های مبهم پاسخ می‌گوید. این در حالی است که پژوهش‌های قبلی فاقد این مولفه می‌باشند. لذا، می‌توان گفت که در این تحقیق پایش سرمایه اجتماعی در هر دو حوزه اجتماعی و سیاسی پس از انقلاب اسلامی در میان دانشگاهیان شهر تهران طی سه دهه مورد بررسی محقق است.

در بخش چهارچوب نظری به منظور تبیین موضوع از تئوریهای پاتنام و جیمز کلمن استفاده شد. رابرت پاتنام سرمایه اجتماعی را در قالب اعتماد و شبکه‌ها و هنجارها مورد بررسی قرار داده و بر این اعتقاد است که سرمایه اجتماعی با ابعاد مذکور می‌تواند در کارآیی جامعه نقش بسزایی داشته باشد. از طرف دیگر، جیمز کلمن بر سودمندی سرمایه اجتماعی تأکید دارد و معتقد است که سرمایه اجتماعی را می‌توان در همه لایه‌ها و اقشار اجتماعی مشاهده نمود. وی معتقد است که سرمایه اجتماعی می‌تواند کنش‌های افراد را در درون ساخت جامعه تسهیل بکند. در همین راستا و به منظور تبیین متغیر وابسته در این تحقیق نخست مروری کلی بر تاریخچه تحولات رخ داده در زمینه توسعه شد و در ادامه ارتباط توسعه سیاسی با مشارکت سیاسی، همه‌زمانی و همه مکانی بودن مفهوم توسعه سیاسی، و در عین حال محدود نبودن توسعه سیاسی به توسعه اقتصادی و اجتماعی پرداخته شد. نظریه هابرماس یکی دیگر از تئوریهای مطرح شده در این بخش برای تبیین ارتباط بین توسعه سیاسی و حوزه عمومی می‌باشد. هارماس معتقد است که

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ ———
حوزه‌ی عمومی به عنوان فضایی می‌تواند بر سیاست تأثیرگذار باشد. همچنین، در ادامه به ارتباط بین توسعه سیاسی و جامعه مدنی پرداخته شد. با این توضیح که جامعه مدنی به عنوان بستری از کردارهای مشترک غیرتحمیلی، حول منافع و اهداف و ارزشهای مشترک بوده و می‌تواند مسیر توسعه سیاسی را هموارتر سازد. با تفاسیر ذکر شده، در ادامه به بررسی نقش سرمایه اجتماعی در ابعاد ارتباطی، شناختی و ساختاری در توسعه سیاسی اجتماعی پرداخته می‌شود.

روش تحقیق کمی در پژوهش حاضر:

این پژوهش یک تحقیق کاربردی بوده که به صورت پیمایشی صورت گرفته است. همچنین، باید توجه نمود که این تحقیق از نظر زمانی یک تحقیق مقطعی می‌باشد. در این پژوهش ابتدا سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی و سیاسی بررسی شده و سپس، تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعی و سیاسی ایران پس از انقلاب اسلامی با در نظر گرفتن مطالعه موردی جامعه دانشگاهی شهر تهران مورد بررسی قرار می‌گیرد. این تحقیق کاربردی است و آگاهی‌های مورد نیاز در ارتباط با سرمایه اجتماعی، توسعه اجتماعی و سیاسی در جامعه ایران را بررسی و تشریح می‌کند. این تحقیق از نوع همبستگی می‌باشد و به جستجوی کاربرد روابط در انجام پیش‌بینی‌ها و برقراری روابط، یا نبود آنها می‌پردازد. در تحقیق همبستگی هدف اصلی آن است که مشخص شود آیا رابطه‌ای بین دو یا چند متغیر کمی (قابل سنجش) وجود دارد، و اگر این رابطه وجود دارد، اندازه و حد آن چه قدر است؟

نکته مهمی که باید به خاطر سپرد، این است که تحقیق همبستگی رابطه بین دو متغیر که عددی بین صفر و یک است را روشن می‌کند. دو متغیر که به هم وابسته نیستند، ضریبی نزدیک صفر و دو متغیر که قویاً به هم وابسته هستند، ضریبی نزدیک یک دارند. دو متغیر می‌توانند به صورت معکوس به هم وابسته باشند. در چنین حالتی ضریب، عددی منفی است، ضریب رابطه قوی معکوس، نزدیک منفی یک است. یک رابطه منفی هنگامی پیش می‌آید که دو متغیر به طریقی به هم وابسته باشند که امتیاز بالا در یکی همراه با امتیاز پایین در دیگری باشد و برعکس» (خاکی، ۱۳۹۰: ۲۱۹).

محیط پژوهش:

قلمرو مکانی تحقیق حاضر دانشگاهیان شهر تهران اعم از اساتید و دانشجویان در مقاطع مختلف را شامل می‌شود و قلمرو زمانی تحقیق در بخش کیفی شامل سه دهه اخیر و در بخش کمی به دلیل استفاده از ابزار پرسشنامه محدود به سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۶ است.

جامعه آماری تحقیق:

جامعه آماری عبارت است از مجموعه‌ای از افراد یا واحدها که دارای حداقل یک صفت مشترک باشند. معمولاً در هر پژوهش، جامعه مورد بررسی یک جامعه آماری است که پژوهشگر مایل است درباره صفت یا صفات متغیر واحدهای آن به مطالعه بپردازد (مقیمی، ۱۳۷۷: ۳۶). در این تحقیق نخستین گام برای گردآوری داده‌ها تعریف جامعه‌ای است که باید زیر پوشش تحقیق قرار گیرد. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشگاهیان شهر تهران است.

حجم نمونه:

یکی از مسائل با اهمیت در هر تحقیقی تعیین حجم نمونه می‌باشد. به عبارت دیگر، اندازه نمونه باید با حجم جامعه دارای هماهنگی باشد، به طوری که آنچنان بزرگ نباشد که مستلزم زمان و هزینه زیاد و در نتیجه، منجر به ائتلاف منابع موجود شود و نه اینکه تعداد منابع را کمتر از حد انتخاب نموده که این هم موجب می‌شود که نتایج حاصل از آن را نتوان به جامعه تحقیق تعمیم داد. در این موارد با توجه به هزینه و زمان موجود برای طرح تحقیقاتی، درصدی از جامعه به عنوان نمونه انتخاب می‌شود. با توجه به تعداد جامعه آماری این تحقیق که در حدود ۵۰۰ هزار نفر است، حجم نمونه با استفاده از فرمول نمونه‌گیری کوکران که در ذیل آمده، محاسبه گردیده است.

یافته‌های تحقیق:

آمار توصیفی متغیرها:

بر اساس پاسخ‌های داده شده به سوالات پرسشنامه مشخص شد که از ۶۰۰ نفر افراد نمونه بیش از نیمی از آنها معادل ۵۸/۷٪ مذکر و ۴۱/۳٪ مونث هستند و ۸/۷٪ اعضای نمونه کمتر از ۲۵ سال دارند، ۲۶/۸٪ بین ۲۵ تا ۳۵ سال، ۴۳/۳٪ بین ۳۵ تا ۴۰ سال و ۲۱/۲٪ بالای ۴۵ سال سن دارند که نشان دهنده آن است بیش از ۷۸ درصد از اعضا بعد از انقلاب اسلامی متولد شده‌اند. همچنین از نظر تحصیلات بیشترین فراوانی ۳۹/۷٪ مربوط به مقطع فوق لیسانس می‌باشد و کمترین فراوانی ۱۳/۵٪ مربوط به مقطع تحصیلی فوق دیپلم می‌باشد که همین امر نشان می‌دهد که بیشتر اعضای نمونه دارای تحصیلات تکمیلی می‌باشند. از طرفی، رشته دانشگاهی اعضا نشان می‌دهد که فراوانی رشته‌ها به ترتیب ۳۸/۲٪ رشته علوم انسانی، ۲۲٪ رشته علوم پزشکی، ۲۰/۷٪ رشته فنی - مهندسی و ۱۹/۲٪ در رشته علوم پایه تحصیل کرده‌اند.

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ ———

میانگین حق رأی و شرکت در انتخابات و اجتماعات (۱۶/۸۶)، حق فعالیت سیاسی و عضویت در احزاب و گروه سیاسی (۱۶/۸۴)، دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان و تغییرات ساختاری (۱۲/۹۵)، اعتراض سیاسی (۲۳/۶۵)، مشارکت سیاسی (۱۶/۵۴) و توسعه اجتماعی - سیاسی (۸۶/۸۲) می‌باشد. میانگین شبکه‌ها (۳/۴)، روابط (۳/۲۳)، همکاری (۳/۳۹)، ارزش‌ها (۳/۳۴)، فهم متقابل (۳/۲۲)، اعتماد (۳/۴۲)، تعهد (۳/۳۱)، بعد ساختاری (۳/۳۱)، بعد شناختی (۳/۳۶)، بعد ارتباطی (۳۲) و سرمایه اجتماعی (۳/۳۳) می‌باشد. بررسی‌های صورت گرفته بر داده‌های حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که میانگین سرمایه اجتماعی پاسخگویان متوسط با بالا می‌باشد؛ به این معنا که شبکه‌های اجتماعی بین افراد گسترده بوده، روابط و همکاری مابین آنها از قوت بیشتری برخوردار است، فهم متقابل و اعتماد بین افراد وجود دارد.

نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعی و سیاسی ایران پس از انقلاب:

در سال‌های اخیر، مفهوم سرمایه اجتماعی به معنای این که مشارکت کردن در گروه و جامعه می‌تواند برای فرد منافع و کارکردهای مثبت داشته باشد، یکی از رایج‌ترین واژه‌هایی است که از علوم اجتماعی وارد ادبیات حوزه‌های دیگر علمی و حتی وارد زبان عمومی شده است. تأکید بر اهمیت اثرات مثبت روابط اجتماعی بر روی فرد و نگرانی و دغدغه نسبت به تنزل روابط اجتماعی معنادار در جوامع جدید، از مفاهیم و بحث‌های قدیمی جامعه‌شناسی می‌باشند. سرمایه اجتماعی، ابزاری برای رسیدن به توسعه سیاسی است. در این مورد، نوع رابطه‌ای که بین مردم و دولتمردان وجود دارد، می‌تواند در شکل‌گیری مفهوم شهروندی و همچنین جامعه مدنی، نقش اساسی‌ای داشته باشد. در جامعه مدنی، نهادهای قانونمند به عنوان واسطه بین دولت و مردم، در تعدیل روابط بین آنها ایفای نقش می‌کنند و این موضوع محصول سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی همچنین ضمن تعدیل روابط، به انسجام و همبستگی و حس اطمینان در جامعه کمک می‌کند و موجب مشارکت سیاسی نیروهای انسانی و حفظ روابط متقابل آنها با دولت می‌گردد. سرمایه اجتماعی ماهیتی ظریف و حساس دارد، به تدریج تکوین می‌یابد، به کندی سرعت می‌گیرد و اگر خوب ادراک و احیا نشود، به سرعت کاسته می‌شود. سرمایه اجتماعی جامعه را به بقا، همبستگی و اهداف متحرک رهنمون می‌کند. آنچه اهمیت سرمایه اجتماعی را دو برابر می‌کند، این است که در غیاب آن، سایر سرمایه‌ها اثربخشی خود را از دست می‌دهند (زارعی متین و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۳). همچنین، سرمایه اجتماعی تسهیل‌کننده کنش‌ها است (Coleman, 1994: 302).

از متخصصین اخیر سرمایه اجتماعی رابرت پاتنام است. با کار پاتنام و معرفی سرمایه اجتماعی در مطالعه دموکراسی، این مفهوم به عرصه سیاسی هم وارد گشت (Marsh, 2000)

نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ♦

184). پاتنام در کارش نتیجه گرفت سرمایه اجتماعی هم اجرای سیاست و هم اجرای اقتصاد را تقویت می کند (Putnam, 1996: 66-75). اگر به طور کلی بهبود شاخص های اقتصادی و درآمد سرانه را به همراه برابری بیشتر در یک جامعه، مبنای توسعه اقتصادی آن جامعه در نظر بگیریم، بی شک تحقیقات زیادی در راستای تبیین رابطه سرمایه اجتماعی با این مقوله (توسعه اقتصادی) صورت گرفته است (تاجبخش و همکاران، ۱۳۸۴: ۵۲۵).

بررسی یافته های حاصل از این تحقیق نشان می دهد که متغیر سرمایه اجتماعی می تواند در میزان حق رای، شرکت در انتخابات و اجتماعات ۰/۴۲۳ درصد، حق فعالیت های سیاسی و عضویت در احزاب و گروه های سیاسی ۰/۳۵۸ درصد، دخالت در تصمیم گیری های کلان و تغییرات ساختاری ۰/۵۷۸ درصد، اعتراضات سیاسی ۰/۵۴ درصد و مشارکت سیاسی ۰/۱۶۹ درصد تاثیر داشته و آن را تبیین بکند. مقایسه ی ابعاد متعدد توسعه ی سیاسی اجتماعی و تاثیر سرمایه اجتماعی مورد بحث در این تحقیق نشان می دهد که سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر مستقل مورد مطالعه بالاترین تاثیر (Beta= 0.735) را بر اعتراضات سیاسی داشت و در رتبه های بعدی حق رای و شرکت در انتخابات و اجتماعات (Beta= 0.651)، دخالت در تصمیم گیری های کلان و تغییرات اجتماعی (Beta= 0.578)، مشارکت سیاسی (Beta= 0.413) داشته است. نتایج حاصل از تحلیل داده ها نشان می دهد که سرمایه اجتماعی پایین ترین تاثیر را در تبیین حق فعالیت های سیاسی و عضویت در احزاب و گروه های سیاسی داشته است. با رویکردی نظری و با توجه به تعاریف و شاخص های سرمایه اجتماعی و همچنین، داده ها و نتایجی که این تحقیق به آن رسیده است، می توان به صورت مستدل از این امر دفاع کرد که بین سرمایه اجتماعی با توسعه فرهنگی، سیاسی و اجتماعی رابطه وجود دارد؛ زیرا به نوعی این رابطه، ارتباطی این همانی است، یعنی بخشی از توسعه سرمایه اجتماعی معادل است با توسعه در ابعاد مختلف و برعکس، بخشی از توسعه در ابعاد مختلف برابر است با توسعه سرمایه اجتماعی و شاخص های آن. سرمایه اجتماعی نیز یکی از مفاهیم برجسته در علوم اجتماعی است که منشاء پیدایش آن به نیمه دوم قرن بیستم بر می گردد. موضوع سرمایه به رغم تمام اصلاحات و جرح و تعدیل هایی که در نظریه های جدید صورت گرفته است، ایده اصلی مفهوم سرمایه یعنی سرمایه گذاری برای تولید سود در همه تئوری های زیرمجموعه ی سرمایه حفظ شده است. اعتقاد پاتنام سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارها و شبکه ها می باشد که می تواند با تسهیل اقدامات هماهنگ کارایی جامعه را بهبود بخشد. سرمایه اجتماعی نیز مانند سایر سرمایه ها مولد است و امکان دستیابی به اهداف مشخص را فراهم می کند که بدون آن غیرقابل دسترس خواهند بود. از نظر کلمن، تعامل اجتماعی به عنوان شکلی از مبادله در نظر گرفته می شود و سرمایه اجتماعی برای او وسیله ای

◊ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ ———
جهت تبیین نحوه همکاری و تعاون افراد با یکدیگر برای کسب سود است. نتیجه اینکه او بر سودمندی سرمایه اجتماعی تأکید می‌ورزد و آن را منبعی برای همکاری، روابط دوجانبه و توسعه اجتماعی می‌داند. در واقع، سرمایه اجتماعی با کارکردش تعریف می‌شود. سرمایه اجتماعی شیئی واحد نیست، بلکه انواع چیزهای گوناگونی است که دو ویژگی مشترک دارند: همه آنها شامل جنبه‌ای از یک ساخت اجتماعی هستند و کنش‌های معین افرادی را که در درون ساختار هستند تسهیل می‌کنند.

بنابراین مفهوم سرمایه اجتماعی مفهومی پیچیده، چند وجهی و بین‌رشته‌ای است که توجه بسیاری از صاحب‌نظران را به خود جلب نموده است و به اتفاق معتقدند سرمایه اجتماعی، ابزاری برای رسیدن به توسعه است. در این مورد، نوع رابطه‌ای که بین مردم و دولتمردان وجود دارد، می‌تواند در شکل‌گیری مفهوم شهروندی و همچنین جامعه مدنی، نقش اساسی‌ای داشته باشد. در جامعه مدنی، نهادهای قانونمند به عنوان واسطه بین دولت و مردم، در تعدیل روابط بین آنها ایفای نقش می‌کنند و این موضوع محصول سرمایه اجتماعی است. سرمایه اجتماعی همچنین ضمن تعدیل روابط، به انسجام و همبستگی و حس اطمینان در جامعه کمک می‌کند و موجب مشارکت سیاسی نیروهای انسانی و حفظ روابط متقابل آنها با دولت می‌گردد.

در بررسی نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعی و سیاسی ایران باید اذعان داشت که جامعه ایران، همیشه جامعه ضعیفی بوده است. دولت در ایران قوی‌تر از جامعه بوده است. در جامعه سنتی ایران، دولت از جامعه جدا بود و نه فقط در رأس، بلکه فوق آن قرار داشته است. در نتیجه (در تحلیل نهائی)، دولت پایگاه و نقطه اتکاء محکم و مداومی نداشته و منافع جامعه را نمایندگی نمی‌کرده است. به این ترتیب، همه حقوق اجتماعی ملاً در انحصار دولت بوده و «حقوقی» که هر فرد، گروه، طبقه اجتماعی (و حتی کل جامعه) از آن برخوردار بوده، اساساً بر مبنای اجازه و اراده دولت قرار داشته است. پس از آشنایی با ایرانیان با شکل جدید حکومت و دولت مدرن و دیگر ملزومات زندگی سیاسی جدید غربی، به تدریج مفهوم سلطنت مطلقه به عنوان شاخص زندگی سیاسی جای خود را به مفهوم حکومت اسلامی داد. این مفهوم خود را در مقایسه با مفهوم دولت مدرن بازسازی کرد و در ایران معاصر با دو قرائت «سلطنت مشروطه» و «جمهوری اسلامی» تحقق عینی یافته است. دیدگاه اجتهادگرا در ایران معاصر ارائه‌کننده نظریه‌های سلطنت مشروطه، نظریه ولایت انتصابی عامه فقیه، نظریه ولایت انتصابی عامه شورای فقیهان، خلافت امت و نظارت مرجعیت، ولایت انتخابی عامه فقیه، نظریه دولت انتخابی اسلامی و نظریه وکالت مالکان شخصی مشاع است.

بدیهی است که بر اساس این دیدگاه‌ها توسعه و دیگر مفاهیم مرتبط با آن، منابع و مخازن نظریه‌پردازی، نوع استدلال‌ات، نتایج به دست آمده، امکان کاربردی و چگونگی ارزیابی وضعیت

_____ نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ◇

کنونی تفاوت خواهد کرد. از منظری کلان می‌توان مواجهه خرده گفتمان‌های اسلام سیاسی را در نظام جمهوری اسلامی ایران در پنج صورت‌بندی طبقه‌بندی کرد. اگر دوران تأسیس نظام جمهوری اسلامی را در فاصله زمانی ۱۳۶۰-۱۳۵۷ عرصه حضور نزاع و رقابت نیروهای مذهبی با جریان‌های غیرمذهبی فعال در این دوران قلمداد کنیم، صورت‌بندی‌های بعدی درون نظام اسلامی، عملاً با حذف و منزوی شدن نیروهای غیرمذهبی در ایران، از سال ۱۳۶۰ به بعد شکل گرفته‌اند.

این صورت‌بندی‌ها، چهار مرحله بعدی تحولات سیاسی عصر جمهوری اسلامی ایران را در بر می‌گیرد. مبنای این تفکیک، چگونگی رقابت و ماهیت مرزبندی میان جریان‌ها و خرده گفتمان‌هاست. مرحله دوم از هنگام حذف و منزوی شدن نیروهای غیر مذهبی در ایران تا ارتحال امام خمینی(ره) و همراه با آن پایان دوران نخست‌وزیری مهندس میرحسین موسوی در فاصله ۱۳۶۸-۱۳۶۰ را در بر می‌گیرد. مرحله سوم در فاصله زمانی ۱۳۷۶-۱۳۶۸ و دوران سازندگی است. چهارمین مرحله از دوم خرداد ۱۳۷۶ آغاز می‌شود و تا انتخابات مجلس هفتم در زمستان ۱۳۸۲ ادامه می‌یابد. با افول تدریجی گفتمان اصلاح‌طلبی در ایران و فعال شدن گفتمان اصول‌گرایی که به صورت ملموسی در انتخابات نهمین دوره ریاست جمهوری در سال ۱۳۸۴ تبلور یافت، مرحله پنجم صورت‌بندی گفتمان‌های اسلام سیاسی در ایران شکل می‌گیرد و تاکنون نیز به نوعی ادامه یافته است.

با این اوصاف، در این پژوهش ابتدا سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی و سیاسی بررسی شد و سپس، تحلیل جامعه‌شناختی تأثیر سرمایه اجتماعی بر توسعه اجتماعی و سیاسی ایران پس از انقلاب اسلامی با در نظر گرفتن مطالعه موردی جامعه دانشگاهی شهر تهران مورد بررسی قرار گرفت. قلمرو مکانی تحقیق حاضر دانشگاهیان شهر تهران اعم از اساتید و دانشجویان در مقاطع مختلف را شامل می‌شود و قلمرو زمانی تحقیق در بخش کیفی شامل سه دهه اخیر و در بخش کمی به دلیل استفاده از ابزار پرسشنامه محدود به سال‌های ۱۳۹۷-۱۳۹۶ از جامعه آماری تحقیق بوده است. در این تحقیق نخستین گام برای شناسایی گردآوری داده‌ها تعریف جامعه‌ای است که باید زیر پوشش تحقیق قرار گیرد. جامعه آماری این پژوهش شامل دانشگاهیان شهر تهران بوده است. با توجه به تعداد جامعه آماری این تحقیق که در حدود ۵۰۰ هزار نفر است، حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران در سطح اطمینان ۹۵ درصد، ۳۸۴ نفر تعیین شد، اما با توجه به خواست استاد راهنما، این میزان به تعداد ۶۰۰ نفر افزایش یافت تا سطح بررسی گسترده‌تری و کیفیت بهتری بیابد.

پرسشنامه یکی از ابزار این تحقیق جهت جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز بوده است. پرسشنامه محقق ساخته نقش سرمایه اجتماعی در توسعه اجتماعی- سیاسی استفاده شده است.

◇ فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، سال شانزدهم، شماره پنجاه و سوم، زمستان ۱۳۹۹ —

پرسشنامه‌ها در فصل سوم به تفصیل بحث و بررسی شده است.

در فصول بعدی رساله داده‌های حاصل از پرسشنامه‌های تحقیق، سازماندهی، تلخیص و ارائه شده‌اند تا بتوان با استفاده از آنها به تأیید یا رد فرضیات اقدام نمود. گرچه در داده‌هایی که بصورت نمونه‌ای جمع‌آوری شده است و هدف از آن تعمیم نتیجه به کل جامعه است، تأکید بر آمار استنباطی است، اما برای ارائه یک شمای کلی از داده‌ها و خلاصه کردن آن از آمار توصیفی نیز استفاده می‌شود. تمام نتایج این بخش در مورد نمونه مورد نظر صادق است و قابل تعمیم به کل جامعه است. همانگونه که گفته شد، بر اساس پاسخ‌های داده شده به سوالات پرسشنامه مشخص شد که از ۶۰۰ نفر افراد نمونه، بیش از نیمی از آنها معادل ۵۸/۷٪ مذکر و ۴۱/۳٪ مونث هستند و ۸/۷٪ اعضای نمونه کمتر از ۲۵ سال دارند، ۲۶/۸٪ بین ۲۵ تا ۳۵ سال، ۴۳/۳٪ بین ۳۵ تا ۴۰ سال و ۲۱/۲٪ بالای ۴۵ سال سن دارند که نشان‌دهنده آن است بیش از ۷۸ درصد از اعضا بعد از انقلاب اسلامی متولد شده‌اند. همچنین، از نظر تحصیلات بیشترین فراوانی ۳۹/۷٪ مربوط به مقطع فوق لیسانس می‌باشد و کمترین فراوانی ۱۳/۵٪ مربوط به مقطع تحصیلی فوق دیپلم می‌باشد که همین امر نشان می‌دهد که بیشتر اعضای نمونه دارای تحصیلات تکمیلی می‌باشند. از طرفی، رشته دانشگاهی اعضا نشان می‌دهد که فراوانی رشته‌ها به ترتیب ۳۸/۲٪ رشته علوم انسانی، ۲۲٪ رشته علوم پزشکی، ۲۰/۷٪ رشته فنی-مهندسی و ۱۹/۲٪ در رشته علوم پایه تحصیل کرده‌اند.

میانگین حق رأی و شرکت در انتخابات و اجتماعات (۱۶/۸۶)، حق فعالیت سیاسی و عضویت در احزاب و گروه سیاسی (۱۶/۸۴)، دخالت در تصمیم‌گیری‌های کلان و تغییرات ساختاری (۱۲/۹۵)، اعتراض سیاسی (۲۳/۶۵)، مشارکت سیاسی (۱۶/۵۴) و توسعه اجتماعی - سیاسی (۸۶/۸۲) می‌باشد. میانگین شبکه‌ها (۳/۴)، روابط (۳/۲۳)، همکاری (۳/۳۹)، ارزش‌ها (۳/۳۴)، فهم متقابل (۳/۲۲)، اعتماد (۳/۴۲)، تعهد (۳/۳۱)، بعد ساختاری (۳/۳۱)، بعد شناختی (۳/۳۶)، بعد ارتباطی (۳۲) و سرمایه اجتماعی (۳/۳۳) می‌باشد.

برای ارزیابی فرضیه‌ها نیز در ابتدا با استفاده از آزمون کلموگروف اسمیرنوف به بررسی توزیع متغیرها مورد ارزیابی قرار گرفت و از آنجا که سطح معنی‌داری آزمون نرمال بودن برای تمامی متغیرها بیش از ۰/۰۵ است، لذا می‌توان نتیجه گرفت توزیع داده‌های تمامی متغیرها نرمال می‌باشد. از این رو، جهت بررسی فرضیه‌های تحقیق از آزمون پارامتری همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده استفاده شد که تمامی فرضیه‌های تحقیق مورد تأیید قرار گرفت.

یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان می‌دهد که در صورت رتبه‌بندی همبستگی بین ابعاد سرمایه اجتماعی و توسعه سیاسی اجتماعی می‌توان گفت که بالاترین همبستگی بین بعد شناختی سرمایه اجتماعی، یعنی همکاری و ارزشها بوده و در رده‌های بعدی به ترتیب بعد

_____ نقش سرمایه اجتماعی در توسعه سیاسی و اجتماعی ایران بعد..... ◇

ساختاری (شبکه‌ها و روابط) و بعد ارتباطی (فهم متقابل، اعتماد و تعهد) قرار می‌گیرند. همچنین، یافته‌ها نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی به عنوان متغیر مستقل مورد مطالعه بالاترین تاثیر را بر اعتراضات سیاسی داشته و در رتبه‌های بعدی حق رای و شرکت در انتخابات و اجتماعات، دخالت در تصمیم‌گیریه‌های کلان و تغییرات اجتماعی، مشارکت سیاسی داشته است. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی پایین‌ترین تاثیر را در تبیین حق فعالیت‌های سیاسی و عضویت در احزاب و گروه‌های سیاسی داشته است. با رویکردی نظری و با توجه به تعاریف و شاخص‌های سرمایه اجتماعی و همچنین، داده‌ها و نتایجی که این تحقیق به آن رسیده است، می‌توان به صورت مستدل از این امر دفاع کرد که بین سرمایه اجتماعی با توسعه فرهنگی، سیاسی و اجتماعی رابطه وجود دارد؛ زیرا به نوعی این رابطه، ارتباطی این‌همانی است، یعنی بخشی از توسعه سرمایه اجتماعی معادل است با توسعه در ابعاد مختلف و برعکس، بخشی از توسعه در ابعاد مختلف برابر است با توسعه سرمایه اجتماعی و شاخص‌های آن.

بنابراین، باید به طور کلی طبق یافته‌های این پژوهش اذعان داشت توسعه سیاسی جوامع دانشگاهی بر سرمایه اجتماعی اثرگذار بوده است. از این رو، تجدید نو سازی اندیشه سنتی جهت هماهنگ کردن آن با تحولات جدید، عرضه اندیشه‌ها و توجیهات مذهبی جدید و سعی در غلبه بر اندیشه سنتی که کار اصلی روشنفکران مدرن ایران از اواخر قرن نوزدهم است و تلاش برای تلفیق اندیشه نو و قدیم به سبکی که توجیهات فکری تحولات جدید را فراهم سازد؛ همچنین باید توجه داشت که احزاب سیاسی، مجلس و انتخابات به عنوان شاخص‌هایی برای مشارکت سیاسی است که در آخر به توسعه سیاسی می‌انجامد. لذا، بهبود مداوم فعالیت‌های سیاسی احزاب و تشکل‌های سیاسی و آزادی بیان می‌تواند تأثیر بسزایی بر مشارکت‌های سیاسی جوامع دانشگاهی داشته باشد.

منابع

- ابراهیمی، شهرروز نجفی؛ داوود محمود اوغلی، رضا و صادقی نقدعلی، زهرا (۱۳۹۲). *رابطه شبکه‌های اجتماعی و مشارکت سیاسی در میان دانشجویان دانشگاه اصفهان*، فصلنامه راهبرد. شماره ۲۶۳: ۶۶-۲۸۴.
- امام جمعه‌زاده، سید جواد؛ رهبر قاضی، محمودرضا؛ عیسی نژاد، امید؛ مرندی، زهره (۱۳۹۱). *بررسی رابطه میان سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی در بین دانشجویان دانشگاه اصفهان*، پژوهشنامه علوم سیاسی. دوره ۷. شماره ۳۴: ۴-۷.
- پناهی، محمدحسین و غلامرضا خوش‌فر (۱۳۹۰). «*بررسی تاثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت سیاسی؛ مطالعه موردی استان گلستان*»، پژوهشنامه جامعه‌شناسی جوانان، سال اول، شماره ۲.
- تاجبخش، کیان (۱۳۸۴). *سرمایه اجتماعی (اعتماد؛ دموکراسی و توسعه)*، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران: نشر شیرازه.
- جعفری، روح‌الله (۱۳۸۵). «*بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و مشارکت سیاسی مطالعه موردی: دانشجویان دانشگاه های تهران سال تحصیلی (۱۳۸۵-۱۳۸۴)*»، پایان نامه دانشکده علوم اقتصادی و سیاسی دانشگاه شهید بهشتی.
- خاکی، غلامرضا (۱۳۹۰). *روش تحقیق با رویکردی به پایان‌نامه‌نویسی*، چاپ نهم، نشر بازتاب: تهران.
- سردارنیا، خلیل‌الله (۱۳۸۸). *اثر سرمایه اجتماعی بر حکمرانی خوب*، اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۲۶۰.
- کرسول، جان و ویکی، پلانوکلاک (۱۳۸۷). *روش‌های تحقیق تلفیقی*، ترجمه محسن نیازی و عباس زارعی، تهران: ناشران الحجج.
- Coleman, James S., (1994). *Foundation of Social Theory*, Cambridge: Harvard University Press.
- Marsh, Christopher, (2000). *Making Russian Democracy Work: Social Capital, Economic Development, and Democratization*, NY: Edwin Mellen Press.
- Putnam, R. D., (1993). *Making Democracy Work: Civic traditions in modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert, (1996). “*Bowling Alone: America's Declining Social Capital*”, *Journal of Democracy*, No. 6.